

О. М. ГЕРАСИМЧУК

<https://orcid.org/0000-0002-4176-8417>

кандидат історичних наук

старший викладач кафедри педагогіки і методики

викладання історії та суспільних дисциплін

Національного університету «Чернігівський

колегіум» імені Т. Г. Шевченка

імейл: gerasim_o@yahoo.com

ЗАСОБИ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Концепцією «Громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» проголошується, що «актуальність громадянського виховання особистості у сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їх потенційних здатностей». Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний із становленням громадянського суспільства в Україні, що передбачає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу. Концепцією визначається, що громадянське виховання – це «формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною» [1, с. 7].

Проблема громадянського виховання дошкільнят і школярів нині переростає у проблему громадянського виховання нації, яка з кожним днем набуває все більшої актуальності. У зв'язку з цим особливо важливого значення набуває вивчення історії української педагогіки, зокрема аналіз праць тих педагогів, які зробили вагомий внесок у розвиток концепції громадянського виховання дітей та молоді. Одним з таких українських педагогів був Василь Сухомлинський, який у своїх працях значну увагу приділяв громадянському вихованню й ідеї якого і дотепер не втратили своєї актуальності. Сьогодні, у складний час девальвації духовних цінностей, втрати ідеалів, дефіциту патріотизму доцільно звернутися до педагогічних ідей і досвіду Василя Олександровича Сухомлинського, прислухатись до його мудрої поради: «Займіться перспективою становлення Людини – громадянина» [2].

Незважаючи на те, що у радянській педагогіці поняття «громадянське виховання» ігнорувалося (наприклад, у 4- томній педагогічній енциклопедії 1964–1967 рр. видання його зовсім не було), ідеї громадянського виховання

знайшли своє відображення у наукових працях і практичній діяльності В. Сухомлинського. У 1970 р. з'явилася його книга «Народження громадянина», де на основі гуманізму було розглянуто формування поняття громадянськості, яке включало відчуття приналежності до політичного ладу, відданість батьківщині, першорядність суспільних інтересів. Варто зазначити, що громадянське виховання позиціонувалося В. Сухомлинським як одна з головних педагогічних проблем. Розглядаючи виховання як комплекс впливів на людину, педагог розкрив основи теорії і методики виховання громадянськості, особливості його здійснення в умовах існуючого суспільства. Важливими складовими громадянськості В. Сухомлинський вважав моральні й духовні цінності кожної людини, її ставлення до себе, до близьких і рідних, до інших людей, до довкілля, мовленнєвий етикет, її стиль життя у громадянському суспільстві. Сім'ю він розглядав як першу колиску громадянськості, де взаємна відданість і вірність створює честь сім'ї як спільноти [3, с. 7]. На цю проблему В. Сухомлинський звертав увагу і в інших своїх працях, зокрема таких як «Серце віддаю дітям», «Як виховати справжню людину» та ін. Питанням громадянського виховання присвячена його бесіда із вчителями під назвою «Витоки громадянськості». Через всю педагогічну спадщину В. Сухомлинського червоною лінією проходить головна мета – виховання справжньої людини, громадянина своєї країни, захисника Батьківщини [4].

В. Сухомлинський пропонував починати виховувати громадянина з дитинства, адже це найважливіший період людського життя. У своїй праці «Серце віддаю дітям» педагог підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, готовності віддати життя за її щастя, велич, могутність, непримиренність до ворогів Вітчизни». І як актуально звучить сьогодні фраза В. Сухомлинського: «Домогтися того, щоб вихованця вже в дитинстві хвилювало сучасне і майбутнє Вітчизни. Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це серцевина почуття людської гідності» [5, с. 16, 293].

Найважливішим засобом громадянського виховання видатний педагог вважав рідне слово і рідну мову. Так, у праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський підкреслював, що людину ми виховуємо словом і тільки словом, а все інше – вправи, звички, праця – від слова. Саме рідній мові В. Сухомлинський віддавав головну роль у вихованні громадянина. Він підкреслював, що мова – то бездонна криниця, але треба дбати, щоб вона завжди була чистою і щоб багатство рідної мови було відкрито для дітей [4].

Особливе місце в системі громадянського виховання Павлівської школи належало бесідам про громадянськість, мета яких полягала в тому, щоб виробити в учнів, за словами В. Сухомлинського, «громадянське бачення світу» – живу плоть і кров моральності. Він писав: «Я прагнув, щоб вихованці не тільки знали, розуміли добро і зло, справедливість і несправедливість, честь і безчестя, а й переживали непримиренність до зла, безчестя, несправедливості [5, с. 435].

Важливим засобом громадянського виховання дошкільників, В. Сухомлинський вважав казку. «Казка, – на його думку, – благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [5, с. 177]. Казки В. Сухомлинського, які зібрані у його збірках «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», сприяють утвердженню добродійності в дітях. Видатний педагог був переконаний, що казка допомагає пробудити в дітях зерна любові до Батьківщини, до свого народу, вона зачаровує учнів образністю рідного слова, красою української мови. Казки допомагають дитині усвідомити такі складні поняття, як Батьківщина, рідний край, патріотизм та інші [4].

В. Сухомлинський вважав, що успіх у вихованні громадянських якостей у дітей багато в чому залежить від взаємодії вчителя із сім'єю. Педагог був переконаний у тому, що виховання громадянських якостей починається з сім'ї, що «дитина – дзеркало морального життя батьків». У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський звертав увагу на необхідність у виховній роботі гарного знання сім'ї дитини. У розділі «Батьки моїх вихованців» він наголошував: «В сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щиросердими» [5, с. 28].

Педагог, звертаючись до юних читачів, говорить про зв'язок між родиною й Батьківщиною, рідною домівкою і своїм народом: «Слово Батьківщина має той самий корінь, що й слово батько. Справжнє народження твоє як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеалами особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається завдяки тому, що ти – син народу... Мати народжує твою плоть, Вітчизна породжує твою людську, громадянську душу». У статті «Батьківська педагогіка» Василь Олександрович підкреслював, що у хорошій сім'ї є гармонія впливів усіх поколінь, зливаються приватне й громадське, у цьому злитті він бачив гармонію людського щастя [6].

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, ми бачимо, що методи й засоби громадянського виховання, які пропонував використовувати В. Сухомлинський, і до сьогодні не втратили своєї актуальності. Це передусім слово педагога, а також казки, вправи, праця, бесіди з дітьми на теми громадянства, вплив вихователя на родину дитини. Але слід зазначити, що вихователь, який застосовує ці методи й засоби, сам, перш за все, має буде справжнім громадянином, особистістю з високою національною самосвідомістю, чуйною, доброю, справедливою людиною, яка з повагою й любов'ю ставиться до навколишнього світу.

Список використаних джерел

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Шлях освіти*. 2000. № 3. С. 7–13.
2. Краснюкова Т. В. Виховання любові до Батьківщини, ідеї громадянського виховання на засадах педагогічної спадщини Василя Олександровича Сухомлинського : (до 100-річчя від народж. В. О. Сухомлинського). *Всеосвіта* : сайт. Київ, 2023. URL: <http://surl.li/mnrsv> (дата звернення: 08.08.2023).
3. Внукова О. М. Формування громадянськості особистості крізь призму педагогічних ідей В. Сухомлинського. *В. О. Сухомлинський відомий та незвіданий* : матеріали наук.-практ. конф. Коледжу мистецтв та дизайну Київ. нац. ун-ту технологій та дизайну (Київ, 25 верес. 2018 р.). Київ, 2018. С. 6–9.
4. Стаєнна О. О. Ідеї громадянського виховання дошкільників в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11soosvs.pdf> (дата звернення: 09.08.2023).
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 668 с.
6. Савченко О. Василь Сухомлинський про джерела патріотичного виховання молодших школярів. *Справи сімейні*. 2016. 16 жовт. URL: <http://surl.li/mxptd> (дата звернення: 10.08.2023).

В. Ф. ДЕРКАЧ

<https://orcid.org/0009-0001-6377-288X>

директор Павлівського ліцею

імені В. О. Сухомлинського

Онуфріївської селищної ради

Кіровоградської області

імейл: suhomschool@ukr.net

РОДИННА ПЕДАГОГІКА В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Василь Олександрович зробив неоціненний внесок в розробку змісту і форм роботи з батьками, детально розробив глибоко продуману систему підготовки батьків до виховання дитини в сім'ї, яка включала в себе план і програму педагогічного всеобучу батьків на весь період навчання дітей в школі. Особливе значення в цій системі відігравала створена ним так звана